Colloquia, 57, 2026, p. 62–90
ISSN 1822-3737, eISSN 2783-6819
DOI: https://doi.org/10.51554/Coll.26.57.04

Miško sesių balsas: (ne)žinomos patirtys Dianos Glemžaitės poezijoje

The Voice of the Forest Sisters: (Un)known Experiences in Diana Glemžaitė's Poetry

JURGITA KATKUVIENĖ
Vilniaus universitetas
https://ror.org/03nadee84
jurgita.katkuviene@flf.vu.lt
https://orcid.org/0000-0002-3545-6273

Santrauka: Straipsnyje analizuojama Dianos Romualdos Glemžaitės-Bulovienės (1925–1949) paskutiniųjų dvejų gyvenimo metų – brandžiausia – kūryba, rašyta besislapstant, bendradarbiaujant kaip ryšininkei ir tapus partizane. Siekiama nagrinėti šio laikotarpio eilėraščiuose atsiskleidžiančias patirtis kaip poetines partizaninio karo raiškos struktūras ir kelti klausimą apie jų autentiškumo statusą, semantines partizaninės literatūros teksto ribas, karo literatūros skaitymo kodus. Interpretacinė prieiga grindžiama literatūros sociologo Dominique'o Mainguneau aprašytu abipusiu teksto ir konteksto santykiu, tekstų analizei pasitelkiama jo pasiūlyta paratopinės sankabos sąvoka, remiamasi semiotinės analizės principais. Į partizaninės literatūros tyrimus neįtrauktas Glemžaitės kūrybos palikimas iškelia moteriškos autorystės reikšmės klausimą. Laikantis nuostatos, kad partizanų kūryboje egzistuoja nepaneigiamas ryšys tarp eilėraščio kalbančiojo ir tą eilėraštį rašančiojo, tekstų interpretacijai pasitelkiami biografinį diskursą konstruojantys tekstai (atsiminimai, laiškai, archyvinė kūrybos medžiaga, istoriniai tyrimai). Tyrime telkiamasi į patirtis, susijusias su šio laikotarpio Glemžaitės poezijoje išryškėjusia supratimo problema, kuri plėtojasi dviem trajektorijomis: bendrą partizaninio kelio pasirinkimo klausimą bei supratimą ir specifinį – moters pasirinkimą. Pirmuoju atveju atskleidžiamos partizaniško gyvenimo patirtys, įtvirtinamos per *mes/jie* perskyrą, klajūnystę, benamystę, radikalaus pasikeitimo savivoką ir veiklią tėvynės

Received: 22/04/2026 **Accepted:** 10/06/2026
Copyright © 2026 Jurgita Katkuvienė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

meilę; antruoju – per tik moterims skirtą vertinimą ir partizanišką motinystę. Šie erdviniai, veikėjų, elgesio modelių ir kt. elementai Glemžaitės poezijoje pasirodo kaip paratopinės sankabos.

Raktažodžiai: Diana Glemžaitė, partizanų poezija, paratopinė sankaba, patirtis, moteriška autorystė.

Abstract: The article examines the most mature works of Diana Romualda Glemžaitė (1925–1949) from the last two years of her life, written while she was living in hiding, working as a liaison, and after she had become a partisan. The experiences revealed in the poems are discussed as structures of poetic expression of the partisan war. The article inquires of their authenticity, the semantic boundaries of partisan literary texts, and the codes for reading war literature. The interpretation is grounded in the reciprocal relationship between text and context suggested by literary sociologist Dominique Maingueneau, drawing on his concept of paratopic shifter and employing the principles of semiotic analysis. Glemžaitė's literary legacy, which has been omitted from the studies of partisan literature, brings up a matter of the significance of female authorship. Adhering to the premise that in partisan literature there is an indisputable connection between the speaker of a poem and the person who wrote it, the author of the article turns to materials that construct a biographical discourse (memoirs, letters, archival creative materials, and historical research). When interpreting the texts, the focus is on experiences related to the problem of perception that emerged in Glemžaitė's poetry during the period under consideration, which unfolds along two trajectories: as a general question of choosing the partisan path and understanding that choice, and as a specific one – a woman's choice. In the first case, the experiences of partisan life are revealed through the us vs them divide, wandering, homelessness, a sense of radical transformation, and an active love of the homeland. In the second case, it is manifested through an evaluation specific to women and partisan motherhood. These spatial elements, characters, behavioral patterns, and other features appear in Glemžaitė's poetry as paratopic shifters.

Keywords: Diana Glemžaitė, partisan poetry, paratopic shifter, experience, female authorship.

Įvadas. Neišgirstos miško sesės

Lietuvos antisovietinio pasipriešinimo dalyvės, partizanės poetės Dianos Romualdos Glemžaitės-Bulovienės[1] (1925–1949) gimimo šimtmečio minėjimas paskatino atidžiau pažiūrėti į jos kūrybą. Motyvavo ir kiek netikėtas lietuvių

1 Toliau straipsnyje teikiamas literatūrinis vardas, naudotas pačios autorės.

literatūros tyrimų „baltos dėmės“ atradimas. Pripažįstant Glemžaitės vietą šalia Broniaus Krivicko ne tik „pagal likimo liniją“, bet ir pagal talentą, poetinį potencialą (Daujotytė 2001: 432–433), matyti, kad „miško brolis ir miško sesuo“ sulaukė nevienodo literatūros tyrinėtojų dėmesio, iki šiol stokojama atidesnio jos poezijos perskaitymo.

Ši situacija atitinka bendresnę Lietuvos partizanų karo tyrimų būklę – nors miško brolių istorinis, politinis, kartu (mažesniu mastu) ir literatūrinis paveldas yra nemažai tyrinėtas ir tyrinėjamas, miško sesių balsas nėra iki galo išgirstas. Tai sakydama, neginčiju situaciją paaiškinančio kiekybinio argumento (mažiau moterų dalyvavo, dar mažiau jų rašė), tačiau, pakeitus žvilgsnio fokusuotę, rūpi aptarti „mažųjų“, arba „tyliojo“ balso, reikšmę. Pastarojo refleksija leidžia kalbėti apie tiesiogiai neprojektuojamą, bet pagrįstą lyginimą tarp istorinių ir literatūros tyrinėjimų Lietuvoje. Po nepriklausomybės atkūrimo rašytuose istorikų (taip pat sociologų, etnologų) darbuose epizodiškai tyrinėtas partizaniniame kare dalyvavusių moterų vaidmuo, vieta, reikšmė pastaraisiais metais sulaukia konceptualesnio žvilgsnio[2]. Tuo tarpu Lietuvos partizaninio karo literatūros tyrimuose šio dėmens balsas beveik neaktyvuotas. Partizanų literatūros, ne tik poezijos, bet ir dienoraščių, atsiminimų, laiškų tyrimuose vyrauja vyriški vardai[3].

Turime nemažą Glemžaitės palikimą: rinktinėje *Mes mokėsim numirt* – daugiau kaip pusantro šimto eilėraščių (Glemžaitė 1994[4]); juos papildo pluoštelis 1948–1949 m. poetės rašytų laiškų (Glemžaitė [1948]; 1994: 16–18; 2005). Atidesnio žvilgsnio šis korpusas beveik nesulaukė. Minėtinas Vytauto Ambrazo ir Vidmanto Jankausko jos gyvenimą ir kūrybą pristatantis įvadas „Iš užmaršties išnyrantis veidas“ (Glemžaitė 1994: 5–21). Viktorija Daujotytė Glemžaitės

2 Nuo 2020 m. Lietuvos istorikų darbuose sistemiškesnis, įvairiais aspektais paliečiamas moterų vaidmens antisovietiniame pasipriešinime tyrinėjimas sutampa su bendresne europine tendencija „atrasti“ moterų vaidmenį karo, pasipriešinimo istorijoje, kurią lemia besikeičianti nuostata karą suvokti kaip išskirtinai vyrišką fenomeną (Jurkutė, Kripienė 2023: 14). Tarp šių darbų išskirtine laikytina partizanės Monikos Alūzaitės biografija (Ėmužis 2020). Minėtinas Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro pradėtas tyrimas „Moterys Lietuvos partizaniniame kare 1944–1953“ (https://www.genocid.lt/centras/lt/3451/a/) (Kuprienė 2020, Staveckaitė-Notari, Tumavičius 2023).

3 Žr.: Brazauskas 2015; Raškevičiūtė 2016; Raškevičiūtė 2025 ir kt. Atidžiau nagrinėtas Krivicko (Gasiliūnas 1999, Jakaitė 2019, Tūtlytė 2006, Čiočytė 2020), Benedikto Labėno (Tūtlytė 2022) poetinis palikimas.

4 Toliau cituojant Glemžaitės tekstus iš šios rinktinės bus nurodyti tik puslapiai.

kūrybą įrašo į žemininkų kontekstus, atkreipdama dėmesį į moteriškus motyvus: „meilės, šilumos, globos, mažo kambarėlio“ ilgėjimąsi (Daujotytė 2001: 430–437), taip pat atsargiai sieja su tyliąja pokario poezija[5], išskirtiniu bruožu laikydama „moteriškąjį heroizmą“, kurio žymiausias etalonas – Emilija Pliaterytė (Daujotytė 2017).[6]

Šio straipsnio tikslas – nagrinėti Glemžaitės eilėraščiuose atsiskleidžiančias patirtis kaip poetines partizaninio karo raiškos struktūras, keliant klausimą apie jų autentiškumo statusą, semantines partizaninės literatūros teksto ribas, karo literatūros skaitymo kodus; tuo pačiu siekiama plėsti partizaninės literatūros matymo lauką įtraukiant moterų rašytus kūrinius. Dėmesys netyrinėtai moters partizanės kūrybai suteikia feministinės prieigos atspalvį, nors tyrimas nėra projektuojamas specialiai iš lyties klausimo; moteriškumo dėmuo svarbus tiek, kiek atsiveria iš pačių poetinių tekstų ir jų interpretacijos, paremtos biografinį diskursą konstruojančiais tekstais (laiškais, atsiminimais, istorikų tyrimais). Interpretacija grindžiama literatūros sociologo Dominique'o Maingueneau aprašyta literatūros kūrinio „turinio“ ir jo sakymo sąlygų sąsaja, atskleidžiančia autoriaus gyvenamo pasaulio ir kūrinyje reprezentuojamo pasaulio heterogeniškumą. Šiai sąsajai aprašyti pasitelkiama paratopinės sankabos[7] sąvoka, apibūdinanti elementus, „*kurie priklauso drauge ir kūrinyje reprezentuojamam pasauliui, ir paratopinei situacijai, kuri leidžia tą pasaulį kuriančiam autoriui save apsibrėžti*“ (Maingueneau 1998: 171). Analizuojant eilėraščius remiamasi ir semiotinės analizės principais. Atidžiau nagrinėjant Glemžaitės poeziją kartu keliami bendresni partizanų literatūros supratimo, vertinimo, vertės klausimai.

5 Tylioji pokario poezija, arba vadinamieji „tylos vaikai“ – Kauno universiteto studentai Vytautas Ambrazas-Dubindris, Palmira Petrauskaitė, Jūratė (tikr. Elvyra) Petrauskaitė, Vytenis Imbrasas – sovietų okupacinio režimo sistemoje sąmoningai atsisakę viešai publikuotis poetai ir poetės (Ambrazas-Dubindris 2014). Kaune vienais ar kitais būdais jų kelias kryžiavosi su Glemžaitės.

6 Jau parengusi tekstą publikacijai radau dar vieną bene išsamiausiai tam tikru – gamtos reikšmės partizanų gyvenime ir kūryboje – aspektu Glemžaitės poeziją analizuojantį straipsnį vokiečių kalba (Machein 2017).

7 Šiame darbe vartoju įsigalėjusį prancūziško termino „embrayage paratopique“ vertimą, ateičiai palikdama svarstymą dėl galimo tikslesnio jo vertimo. Kalbininkas Maingueneau, akivaizdu, terminą „embrayage“ skolinosi iš kalbotyros, kur jis žymi sakytojo nuorodą į savo sakymo situaciją ir lietuviškai yra verčiamas „įjungimu“ (https://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/%C4%AFjungimas).

Autentiškos patirtys partizanų poezijoje

Kalbant apie Lietuvos partizanų kūrybą, konkrečiai, poeziją – anoniminę ar atskirų autorių, dažniausiai sutariama, kad joje daug autentiškos (antisovietinio pasipriešinimo kovų, partizaninio gyvenimo) patirties, kuri laikoma svarbiausia šių tekstų verte. Pvz., pristatant, spėjama, Jono Kvaraciejaus 1945–1946 m. rašytus eilėraščius, teigiama:

> Neieškokime juose poetinio meistriškumo. Jo stoką su kaupu atperka eilėraščių nuoširdumas, jie artimi liaudies poetinei kūrybai. Juose daug autentiškų momentų iš partizanų gyvenimo: čia šaltis ir alkis, bunkerio drėgmė ir nuovargis, nelinksmos mintys, kartais pereinančios į rezistenciją. Taip juk buvo. Tačiau nežiūrint visų partizaninio gyvenimo sunkumų, vėl ir vėl prasiveržia kovinga, laisvę mylinčio žmogaus nuostata, įgaunanti politiškai dekoratyvią eilėraščio formą (Racėnas 2002: 231).[8]

Atitinkamai vyrauja nuostata, kad partizanų literatūroje autentiška patirtis koreliuoja su poetine menine verte, tiksliau, jos nebuvimu. Toks požiūris ateina iš pačių partizanų, pabrėžusių rašymo laikmečio svarbą – juos rašo ne profesionalai esant sudėtingoms rašymo sąlygoms: „Tai – jaunų širdžių kraujas. Negalima reikalauti, kad jis sutilptų į poetikos kanonus“ (Gudaitis 1991: 279). Partizanai savo dainas ir eilėraščius suvokė kaip praktinę funkciją – veikti ir paveikti – turinčius tekstus, kartu – kaip „gyvą“ autentišką medžiagą ateities kūrėjams (Gaškaitė-Žemaitienė 1998: 617).

Išimtis – Krivicko poezija, kurioje autentiškumas ir poetinis meistriškumas sutampa (Gasiliūnas, Malinauskaitė 2019). Autentiškos patirties matmuo jo poezijoje įtvirtinamas per akivaizdų partizano biografijos ir jo kūrybos susietumą (Čiočytė 2020: 74), ypatingą santykį su mirtimi (Tūtlytė 2006: 126).

Autentiškumo ir poetiškumo koreliacija partizanų poezijoje kelia ne tik vertės, bet ir pačios autentiškos patirties sampratos klausimą: koks šios patirties autentiškumo statusas? Ką apskritai vadiname autentiška partizanų patirtimi (iš kur apie ją sužinome)? Kaip patirtis atpažįstama poetiniame tekste? Kokį provaizdį ir semantinį statusą įgyja nuolatinės akistatos su mirtimi ir ekstremalių

8 Panašiai partizanų dainų, dainuojamos poezijos verte laikoma jomis išreikšta autentiška patirtis (Nakienė 2021: 75).

gyvenimo sąlygų patirtys? Ar galima kalbėti apie autentišką partizano rašytojo ar rašytojos patirtį? Ir t. t. Šie klausimai verčia apmąstyti karo situacijoje gimusio kūrinio ribas, jo meninės ar estetinės vertės kriterijus. Akivaizdu, kad partizanų literatūroje poetinio teksto produkavimo sąlygos – kuriančiojo situacija – nėra „atsitiktiniai pastoliai“ (Maingueneau 1998: 27). Nuolatinis pavojus, kova, ekstremalios gyvenimo sąlygos veikė ne tik psichinę savijautą, atitinkamai teksto prasmę, bet ir patį rašymą: rašyta trumpai, nereguliariai, skubiai (Tūtlys 1997: 83), stokojant laiko tobulesnei formai, tikslesnei raiškai. Neturėta didelių galimybių plėsti savo literatūrinį akiratį, kaip sakytume šiandien, „ugdyti literatūrines rašytojo kompetencijas“. Svarstytina mintis, kad partizanų kūryboje pasitaikantis neišbaigtas eilėraštis, netikslus kirtis, nenudailinta forma – ne tik šios literatūros specifika, bet galėtų būti laikytini autentiškumo pėdsaku tekste.

Šių klausimų kontekste nagrinėsiu tai, ką pavadinau (ne)žinomomis patirtimis Glemžaitės poezijoje, pasirinkdama paskutiniųjų kelerių, su partizanavimu sutampančių, jos gyvenimo metų tekstus. Eilėraščių analizė remiasi Maingueneau aprašytu abipusiu teksto ir konteksto santykiu, leidžiančiu per vaizduojamą pasaulį perteikiančių poetinių „turinių“ sąsają su jų sakymo veiklos aplinkybėmis (autoriaus situacija) pagrįsti neatsiejamą biografiškumo ir kūrybos ryšį. Šiuo *abipusiu* ryšiu bus grindžiamas partizaninių patirčių dėmuo Glemžaitės kūryboje. Tekstų analizei pasitelkiama minėtoji paratopinės sankabos sąvoka, kuri žymi tam tikrą teksto ir to, ką Maingueneau vadina paratopine autoriaus situacija, sąsają (Maingueneau 1998: 171). Tekste paratopinė sankaba pasireiškia tam tikrais sakymo situacijos elementais, kurie, būdami būdingi tiek poetiniame tekste reprezentuojamam pasauliui, tiek paratopinei autoriaus situacijai, „sukabina“ šias dvi plotmes. Įvairaus pobūdžio elementai (paratopiniai veikėjai, erdvės, scenografija, diskursinis etosas ir t. t.), viena vertus, išlikdami lingvistiniais ženklais, „įgyja vertę per juos teikiančio sakymo įvykį“, kita vertus, leidžia poetinį „pasaulį kuriančiam autoriui save apsibrėžti“ (Maingueneau 1998: 171). Paratopinės sankabos, funkcionuodamos kaip tarpiniai konceptai (arba medijuojančios struktūros), atskleidžia biografinio sakymo pėdsakus poetiniame pasakyme, sukabindami tekstą ir kontekstą, o ne talpindami vieną į kitą (Satkauskytė 2013: 22).

Paratopinių sankabų tyrimas poetiniame tekste reikalauja žinoti autoriaus biografiją. Dėl straipsnio apimties pateiksiu bendrus, tekstų analizei orientyrus teikiančius Glemžaitės biografijos kontūrus, rekonstruojamus iš laiškų, atsiminimų, istorikų darbų.

Biografinis kontekstas

Glemžaitė gimė kultūra besidominčioje, išsilavinusioje šeimoje. Tėvas, atlikęs tarnybą Lietuvos kariuomenėje, baigė miškininkų mokyklą ir dirbo girininku, su žmona be vyriausiosios Dianos augino dar tris vaikus.

Glemžaitė priklauso kartai, kuri gimnazijoje mokėsi Antrojo pasaulinio karo metais ir baigė ją 1944 vasaros pradžioje, prieš karo frontui ateinant į Lietuvą. Paskutinius kelerius metus mokėsi Kupiškio gimnazijoje, kuri yra svarbus dėmuo formuojantis Glemžaitės asmenybei, pasaulėžiūrai ir kūrybai. Gimnazijoje buvo įvertintas jos poetinis talentas, draugai mėgo jos eilėraščius, kuriais mielai dalinosi, dalyvavo jaunųjų literatų būrelyje (Jankauskas 1996: 5). Poeziją tada Lietuvos gimnazijose jaunimas gausiai rašė, tai buvo viena iš saviraiškos ir komunikacijos formų[9].

Glemžaitei pabaigus mokyklą besikeičiantis politinis šalies gyvenimas veikia asmeninius jaunuolių gyvenimus, jų pasirinkimus. Kaune, dairantis, kur stoti, tėvo brolis Jonas Glemža, žinomas tarpukario verslininkas, „Pienocentro“ kooperatininkas (Jankauskas 2018: 33), kviečia kartu trauktis iš Lietuvos, bet Glemžaitė nusprendžia pasilikti. Vytauto Didžiojo universitete pasirenka studijuoti lietuvių filologiją, kartu lanko Kauno taikomosios dailės institutą. Studijuodama apsistoja pas tėvo pusbrolį Joną Glemžą[10], labai susidraugauja su jo seserimis Elvyra ir Mikalina Glemžaitėmis, žinomomis kraštotyrininkėmis.

Tų pačių metų gruodį, sufabrikavus kaltinimus, areštuojamas ir į lagerį Komijoje išvežamas tėvas.

Glemžaitės kelią į partizanų gretas galima laikyti tipišku moterų keliu, prasidedančiu nuo kovotojų rėmimo[11]. Dėl „tėviškės ryšių“ studijų metais ji jau palaikė ryšius su miško broliais, motinos liudijimu, buvo įsitraukusi į studentų pogrindžio veiklą (LKP[12] 2009: 16; Jankauskas 1996: 5). Studijų draugė Palmira Petrauskaitė prisimena Glemžaitę su namais siejusį glaudų ryšį: „kurį laiką dažniau pasirodžiusi auditorijose, Diana ilgam išnykdavo... Suvokiau, kad studijos jai – antraeilis dalykas, o svarbiausia kažkas kita, kas vyksta tenai, gimtinėje“

9 Tai, matyt, viena priežasčių, kodėl partizanams, kurių nemaža dalis buvo ką tik baigę gimnaziją, poezija buvo savà – tam tikras *kalbinis habitus*.

10 Vienas Nikolajaus Rericho draugijos Lietuvoje (1935–1940) steigėjų ir veikėjų.

11 „1944–1945 m., partizaninio karo pradžioje, būsimos partizanės padėdavo besislapstantiems nuo mobilizacijos savo broliams, tėvams ir sutuoktiniams, kurie vėliau jungdavosi į aktyviai veikiančius partizanų būrius“ (Staveckaitė-Notari, Tumavičius 2023: 53).

12 Cituojant iš leidinio *Laisvės kovotojų prisiminimai* čia ir toliau vartojama santrumpa LKP.

(Petrauskaitė-Čebelienė 1992). Glemžaitės su partizanais nesiejo šeimyniniai saitai, keltina versija, kad ji padėjo draugams, gal mylimajam[13], kartu neatmestinas asmeninis pasirinkimas, prie kurio galėjo prisidėti ir tėvo areštas. O sovietų valdžios vykdomos represijos prieš Glemžų šeimą, panašu, galutinai nulėmė Glemžaitės apsisprendimą stoti į partizanų gretas.

Jausdama, kad yra sekama sovietų saugumo, 1947-ųjų pavasarį iš universiteto ir Kauno pasitraukė[14]. Nuo to laiko Glemžaitė slapstosi, kaip ryšininkė bendradarbiauja su Alizavos, Kupreliškio ir Pandėlio apylinkėse veikiančiais partizanais. Ypatinga vieta jos gyvenime tenka Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinės Gedimino kuopai priklausantiems broliams Bulovams iš Žiobiškio: Juozui-Iksui, Dūmui (1922–1949), Jonui-Haubicai, Vėjui (1926–1947) ir Antanui-Budriui, Sakalui (1928–1949).

1948 gegužę, per masinę Lietuvos gyventojų trėmimo operaciją „Vesna“ („Pavasaris“), į Sibirą ištremiami Glemžaitės motina su jaunesniais vaikais[15]. Savo šeimos Glemžaitė daugiau nebepamato, tačiau nuo 1948 m. liepos, sužinojusi ištremtųjų adresą, su jais susirašinėja (Glemžaitė 2005).

Tų pačių metų vasarą Glemžaitė tapo Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinės partizane, ištekėjo už Juozo Bulovo-Ikso, nuo 1948 m. lapkričio ėmusio vadovauti Gedimino kuopos Kęstučio būriui. Įrašo nepalikusi ceremonija, kaip ir kitos partizanų santuokos, vyko slaptai.

Partizanaujanti Glemžaitė draugių, artimųjų prisiminimuose iškyla ne su ginklu rankose, o su knyga: „Kada Diana slapstėsi ir vaikščiojo jau su savo vyru partizanu Bulovu, ateidavo dažnai ir pas mus, bet neginkluota“ (APP[16] 2000: 380); intensyviai – kiek buvo galima tomis sąlygomis – skaitanti: „Sutikau Dianą Glemžaitę 1947 rudenį, gyvendamas pas mokytoją Šiliūną, pas kurį ji

13 „Netrukus [iš pokalbių – *JK*] supratau, kad Diana palaiko ryšius su „miško broliais“, kad tarp jų – jos mylimasis ir ne vienas bičiulis.“ (Petrauskaitė-Čebelienė 1992). Tokią versiją patvirtina ir Glemžaitės mamos atsiminimai (LKP 2009: 16).

14 Nuojauta jos neapgavo. Lietuvos SSR valstybės saugumo ministerijos (MGB) Kupiškio apskrities skyriaus vestos bylos Dianai Romualdai Glemžaitei 1952 sausio 11 d. dokumente pažymėta, kad buvo nuspręsta 1947 m. ją suimti: LYA, f. K-18, ap. 61, kartoteka Nr. 20, kortelė Nr. 10514. Dokumentas rusų kalba.

15 Ištremta daugiau Glemžų giminės, tarp kurių – ypatingo likimo Glemžaitės pusbrolis, partizanas Algimantas Stankūnas-Antanėlis (1931–2024), su kuriuo vienintelių iš ištremtų giminių Glemžaitė dar susitiko.

16 Cituojant iš leidinių *Aukštaitijos partizanų prisiminimai* čia ir toliau vartojama santrumpa APP ir nurodomas tomas.

ateidavo pasikeisti knygų“ (Bulovas); rašanti: „Diana labai mėgo skaityti knygas, kada tik ją sutikdavau, apsirengusi rudos spalvos kailinukais, apsiavusi auliniais batukais, po pažastimi knyga ir, kur beužėjusi, tuoj pat rašydavo“ (LKP 2009: 267). Kad besislapstanti Glemžaitė intensyviai rašė, liudija išlikę prirašyti pusiau perkirpti pusstoriai sąsiuviniai, lapelių skiautės, kuriuos ji nešiodavosi (Glemžaitė 1994: 19). Prisiminimuose besikartojantis rašančiosios vaizdinys papildomas kitais (re)konstruojamo „poetės“ vaizdinio atributais: dalinosi tekstais, garsiai juos skaitė; pasak Bulovo sesers, paskutiniame su broliu ir Glemžaite susitikime ši padeklamavo eilėraštį „Mes mokėsim numirti“ (Slavickas 2009: 136).

1949 m. žiemą, skirtingai nei kitas žiemas, praleistas slapstantis pas žmones, Glemžaitė nusprendžia praleisti Plunksnočių miško bunkeryje kartu su vyru ir kitais partizanais. Šis sprendimas buvo lemtingas. Bunkerį išdavė į kuopą infiltravęsis patyręs MGB agentas Maskva – buvęs partizanas Alfonsas Lūža. Lapkričio 14 d. Lūžai bunkerį susprogdinus žūva Glemžaitė su vyru ir dar keturi partizanai: Antanas Bulovas-Budrys, Petras Andriuškevičius-Dainius, Jonas Katelė-Pūkas ir Kazys Kirstukas-Mukas[17]. Partizanų kūnus išniekina Juodupės miestelyje, palaidojimo vieta nežinoma.

Partizaninio gyvenimo supratimo problema

1947–1949 m. rašytuose Glemžaitės eilėraščiuose iškyla visų partizanų literatūroje svarbus atminties klausimas, susijęs su paaukoto gyvenimo supratimo ir įvertinimo problema[18]. Besitraukiant žiemoti į bunkerį tetoms Mikalinai ir Elvyrai rašytame laiške skamba asmeniškas Glemžaitės rūpestis, prašant suprasti ne pasirinkto gyvenimo herojiškumą, o žmogiškumą:

> Šiuo metu rašydama girdžiu ūžiant mišką, belapį ir tuščią. Priešais kūrenasi ugnelė, ir vyro kelio atsirėmus rašau Jums laišką. [...] žiemojimui jau esame pasiruošę. Jei negrįžčiau — kaip justi — neminėkit labai blogai. Nes ir mes taip pat esame žmonės, gal tik ne visiems suprantami (Glemžaitė 1994: 17).

17 Plunksnočių miško bunkerio sunaikinimo bylos išrašas (APP 1996: 521–522).

18 Pvz., Lionginas Baliukevičius-Dzūkas dienoraštyje klausia: „Prieš akis slenka ir slenka žuvusiųjų veidai. Kiek jų daug! Ištisas mirusiųjų pasaulis. Kas supras ir aprašys šitą pasaulyje dar negirdėtą karžygiškumą? Ar ateitis mokės įvertinti šių žmonių karžygiškumą?“ (*Partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštis* 2025: 155).

Konkrečioje rašymo scenografijoje – miškas, laužas, stalo atrama tapęs mylimojo kūnas – nuojautos modeliuojamame laiške girdimas pasiteisinimas liudija egzistavus supratimo prarają tarp „mes“ ir „visi kiti“ (tarp kurių ir artimi žmonės, kaip jai nemažai padėjusios tetos).

Glemžaitės poezijoje supratimo problema keliaplanė: susijusi su bendru partizaninį gyvenimą pasirinkusiojo supratimu ir supratimu tokį kelią pasirinkusios moters. Ji reiškiasi per šiame tyrime išskirtas ir aprašytas septynias paratopines sankabas, suteikiančias prasminį krūvį tolesnėms Glemžaitės tekstų interpretacijoms.

Paratopinis veikėjas „mes“

Pasirinkto gyvenimo (išėjimas iš namų, į naktį, į mišką, kova) tikslas ir prasmė Glemžaitės eilėraščių subjektui klausimo nekelia – tai daroma vardan laisvos Lietuvos. Jos laisvė nekvestionuojama, aiškiai žinoma, kad Lietuva bus laisva. Tiek asmeniškesnio kalbėjimo („Čia dienos eis“ (84)), tiek deklaratyvesnio („Mes mokėsim numirt II“ (132)) pamatas – neabejotinas žinojimas, kad sunkumų prispaustame krašte okupacija amžinai netruks. Retrospektyviai žvelgiant atrodo, kad eilėraštyje „Mes mokėsim numirt II“ išpranašaujamas Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimas („O juk bus dar diena / Baltas vytis pakils ir padangėj aukštoj suspindės!“), tačiau visos Glemžaitės kūrybos kontekste matyti, kad šis įvykis suvokiamas ne kaip galimybė, o kaip neišvengiama duotybė. Šis žinojimas eilėraščiuose neretai sudaro kontrastą tarp ateities laimingo gyvenimo (šviesos) ir dabarties sunkumo (tamsos). Taip eilėraštyje „Čia dienos eis“ dviejų draugų pokalbį plėtojantis sakymo subjektas apmąsto jų ypatingą „čia“ ir „dabar“, sunką (fizinę ir dvasinę) situaciją, kurią išbūti padeda vienas kito artumoje randama paguoda ir paspirtis. Sakymo pradžioje bendražygišką kreipinį „Leisk, atsiremt į Tavo, drauge, petį / Ir užsimiršt...“ keičia intymesnis:

> Leisk užsimiršt, priglausti karštą veidą
> Prie tų vėsių, išblyškusių skruostų.
> Jei laimė mus šį momentą apleido,
> Tikėkim ryto pažadu džiugiu.[19] (84)

19 Kūniška „vėsių, išblyškusių skruostų“ figūra įveda /mirties/ semą, tačiau nepanaikina pokalbio situacijos (tarp gyvųjų ir / ar tarp gyvosios ir mirusiojo).

individualizuojantis pokalbio dalyvių porą – moterį ir vyrą, atskleidžiantis intymesnio santykio poreikį. Bendresnė „draugo“ figūra įgyja konkretesnių bruožų ir pasirodo kaip vienas iš paratopinės sankabos elementų – Glemžaitė vyrui rašytame laiške į jį kreipiasi „Drauge“ (Glemžaitė [1948]). Kūniško santykio (veidą priglausti prie skruostų, atsiremti į petį) ir užsimiršimo glėbio poreikis žymi, kad eilėraščio subjektas kalba moters – miško sesės – balsu, kuris čia atstovauja ir bendrai „mes“ pozicijai.

Niūriuose kartu ištveriamos dabarties apmąstymuose ištariamas hiperbolizuotas „[V]is tiek, vis tiek“ išreiškia nepaneigiamą žinojimą apie šios situacijos transformaciją:

> Čia dienos eis, čia sunkūs ilgi metai.
> Ne amžinai mūs žingsnį globs naktis.
> Vis tiek, vis tiek – gal po dienos, po metų
> Skara kraujuoto gedulo nukris. (84)

Atitinkamai eilėraštyje „Mes mokėsim numirt II“ žinojimas remiasi nepakeičiama gamtos dėsnių logika: „Visi monai išdils tarsi pjautuvas dyla delčios“. Šis „mes“ poziciją išreiškiantis tikėjimas „ryto pažadu džiugiu“ atitinka bendrą ideologinę lietuvių partizaninės literatūros nuostatą[20].

Tačiau tokio pasirinkto gyvenimo tikslas ir prasmė nėra aiški kitiems. Supratimo klausimas įveda Glemžaitės poezijoje *mes/jie* perskyrą, kur „jie“ – savi, nepasirinkę priešintis arba kuriems neteko išeiti į mišką:

> Mes būsim svetimi Tavo mintims ir žodžiams.
> Sakysi: – aš suprast šiandieną negaliu,
> Ko dieną mainėt jūs į miško naktį juodą,
> Jaunatvę – į miglas nežinomų kelių. (117)

Okupuoto krašto oficialiam gyvenimui pasipriešinimo kovų dalyviai pateikia alternatyvą – šiai tvarkai nepriklausantį, jos nekontroliuojamą, jai

20 Savitai ši nuostata įtvirtinta eilėraščio „Kūčių vakarą“ priešpaskutinės strofos dvieilyje „Bus dar dienos šviesesnės, kitokios. – / Laisvė gimsta tik skausmo tvane“ (92), kurio pastaroji eilutė yra Glemžaitės artimiesiems į Sibirą rašyto laiško citata, jos pateikta kaip artimųjų jai rašyto laiško citata (Glemžaitė 2005: 78).

besipriešinantį nepriklausomos Lietuvos gyvenimo modelį. Jo formos nestandartinės, nekomfortiškos, pavojingos (vietoje dienos – juoda naktis, vietoje jaunystės – perspektyvomis nešviečianti nežinia, vietoje dialogo ar pripažinimo – nesupratimas). Ši alternatyva atveria susvetimėjimo pleištą ir dalina visuomenę, skaldo buvusį vieningą „mes“.

Mes/jie perskyra skatina partizanus apmąstyti savo būtį, suprasti ir priimti savo kolektyvinę tapatybę. Glemžaitės eilėraščiuose partizaniško gyvenimo sąlygas, ypatumus, išbandymus, emocines būkles, refleksijas subjektas apmąsto per skirtumus su tuo, kas nėra miško „mes“, kas „mes“ buvo praeityje arba kuo būtų ateityje:

Ar sugrąžins šiandien dar kas jaunystę mūsų tyliąją
Su tais žilvičiais paupy ir tėviškės laukais...
Tylu. Tylu visur aplink. Tik šauksmo aidas girioje.
Tik sielvarto juoda dalia vėl prašneka jausmais.

Išgėrėm, rodos, viską jau, o viską iki dugno
Ir gersime toliau, draugai, jau iš tuščios taurės.
Neišsiduosime niekad, kaip baisiai kartais liūdna,
Kad tų dienų, tarsi žirgų, jau nieks nesuturės.

Neišsiduosime niekad, jog pro džiaugsmingą juoką
Norėtųs eit, norėtųs verkt, tamsioj nakty ištirpt...
Ar veltui paukščiai vienumoj priklydę žemei suokė,
Kad lemta dienai kaip žiedam ir širdžiai mūsų mirt.

Ne veltui. Ne. Ir jau nebus daugiau mums nieko
nieko –
Nei tėviškės brangių namų, žilvičių, paupių.
Jaunystė, juokas ir daina kažkur toli palieka
Už tų liūdnų klaidžių kelių, nykių mirties nakčių. (81)

„Mes“ – tai „draugai“, kuriuos vienija bendra patirtis, išgyvenama per atsimenamos praeities (ramaus gyvenimo namuose, savo kraštovaizdžio („žilvičiais paupy ir tėviškės laukais“), laimingo bendrabūvio („jaunystė, juokas, daina“))

ir įsisąmonintos dabarties kontrastą. Dabarties „čia“ – giria, kurioje išorinę komunikaciją, tiksliau, jos nebuvimą (gamta tyli, vienintelė sąveika – kovos ar kančių – „šauksmo aidas“) keičia vidinė komunikacija: „sielvarto juoda dalia vėl prašneka jausmais“.

„Mes“ tapatybę apibrėžia sakymo subjekto deklaruojama nuostata: „Išgėrėm, rodos, viską jau, o viską iki dugno / Ir gersime toliau, draugai, jau iš tuščios taurės.“ Tenkančių išbandymų mastą atskleidžia biblinio motyvo vaizdinys – pasiryžta daryti neįmanoma („gersime toliau jau iš tuščios taurės“). Skirtį tarp „mes“ ir „jie“ gilina ne tik ši žmogaus galimybių ribas peržengianti patirtis, bet ir girioje esančius vienijantis pasirinkimas nerodyti kitiems savo išgyvenimų. Kelis kartus pakartotas „neišsiduosime“, viena vertus, rodo sąmoningą pasiryžimą neatskleisti silpnumo, žmogiškumo, palaikant herojišką dvasią ar jos įvaizdį, kita vertus, numato „kitą“, kuris žiūri, stebi. Kitas čia gali būti ir gyvenantis ne miške („jie“), ir patys miško broliai ar seserys („mes“). Nuostatoje neišsiduoti asmeninis kiekvieno „aš“ ir kolektyvinio „mes“ ryžtas sutampa, abiem atvejais jis susijęs su nekomunikavimu ir tam tikra elgsena.

Pasirinkimas neišsiduoti veikia per buvimo ir atrodymo priešpriešą ir kuria *izoliuotą* „mes“ bendriją: viena tikrovė, kokie „mes“ yra sau (kartais baisiai liūdna, norisi verkt, nakty ištirpt, ilgimasi prarastos jaunystės, namų), t. y. išgyvenamų jausmų „tikroji padėtis“, kita – kokius „mes“ mato kiti (atrodo džiaugsmingai besijuokiantys, mokantys gyvenanti girioje, nebijantys mirties). Bendra, su kitais nesidalijama patirtis „mes“ narius tarpusavyje suartina, paverčia broliais ir seserimis, tačiau tuo pačiu izoliuoja, paverčia „slapta miško brolija“ (Vaitkevičius 2018: 19–21). Tai radikalus *mes*/*jie* atskyrimas, sąlygojantis nesupratimą, atnešantis vienišumo jausmą.

Iš buvimo ir atrodymo įtampos kylanti tiesosakos[21] problema susijusi su autentiškos patirties išsakymu – jeigu sąmoningai nerodoma skaudžių jausmų amplitudė („tik sielvarto juoda dalia vėl prašneka jausmais“), kaip apie ją gali sužinoti ir suprasti kiti? Čia galima kalbėti apie poetinio teksto paradoksą – eilėraščio subjektas, kalbėdamas su kitais „mes“ (slaptos brolijos) nariais apie tai, ko jie nekalbės, kitiems nerodys, tą paslaptį iškalba, atskleisdamas ne tik vidinius išgyvenimus, bet ir nusiteikimą, strategavimą neišsiduoti, kitaip sakant, „išduoda“ partizaninio gyvenimo tiesos pasislėpimo mechanizmą, parodo užsidedamą

21 Terminą vartoju semiotine prasme, nusakydama kalbos sąveiką su tiesa, pateikta sakomame diskurse.

kaukę. Šio eilėraščio sakyme pats siekis paslėpti tikrą (autentišką) „mes“ patirtį pasirodo kaip autentiška patirtis.

Nors į klausimą, ar sugrąžins kas mūsų jaunystę, atsakoma neigiamai („Ir jau nebus daugiau mums nieko / nieko“, jaunystė lieka anapus dabarties horizonto: „už tų liūdnų klaidžių kelių, nykių mirties nakčių“), šis praradimas, kaip ir neišvengiama mirtis, nelaikomi neprasmingais: „Ne veltui. Ne“. Glemžaitės poezijai būdinga pakartojimų technika („nieko / nieko“, „Ne veltui. Ne“, „Vis tiek, vis tiek“ ir t. t.), kuri dubliavimu pabrėžia, įtvirtina semantinį teiginio svorį, išreiškia aiškų kalbančiojo subjekto suvokimą ir leidžia šiuos tekstus skaityti ne kaip deklaracijas, bet kaip ribinės situacijos įprasminimą.

Klajūnystės erdvė

„Liūdnuose klaidžiuose keliuose“ gyvenantis subjektas įgyja „klajūno“ teminį vaidmenį. Jis vienas ryškiausių Glemžaitės poezijoje, kartu – ir biografiniame diskurse.

Pirmàs klajūniškas patirtis Glemžaitė patyrė vaikystėje – dėl tėvo girininko pareigų šeima ne kartą keitė gyvenamąją vietą, o Diana – mokyklas. Jaunystės metais klajūnystė įgijo rimtesnį – romantizuoto gyvenimo – projektą. Gimnazijos draugės 1944 m. vasaros pradžios dienoraščio įraše pažymėta: „Paklausiau: ‚Diana, ar Tu nenori gyventi ramiai ir pastoviai, ar negali?‘ – ‚Ne, aš negaliu – aš amžinas vėjų vaikas, klajūnas...‘“ (Juozėnaitė 1994 (1944)). Tapatinimasis su vėju, „pavyzdiniu benamiu klajūnu“ (Razauskas 2020: 23), ne tik išreiškia jaunatviškos vaizduotės projekciją, bet ir atitinka tuo metu poezijoje (Henriko Nagio, Bernardo Brazdžionio, Jono Aisčio, Salomėjos Nėries ir kt.) cirkuliavusias poetines *vėjo* ir *klajūno* (keleivio) figūras. Šis kultūriškai įtvirtintas „popierinis“ gyvenimo projektas dėl istorinių pervartų Glemžaitės gyvenime dramatiškai realizuojasi – karo pabaigos išvakarėse ką tik gimnaziją baigusios merginos jaunatviška ištarmė tampa sau išpranašautu likimu. Tik nerūpestingo, vėjų gainiojamo, bet namo sugrįžtančio (ar galinčio sugrįžti) klajūno provaizdį pakeičia rūstus ir neatšaukiamas klajūnės gyvenimas. Jį Glemžaitė pradėjo dar prieš įstodama į partizanų būrį – pasitraukusi iš universiteto grįžo į gimtuosius kraštus, tačiau namie gyventi nebegalėjo[22]. Antisovietinio pasipriešinimo kovotojų

22 „Iš pradžių į patį būrį, į mišką ji dar nėjo – gyvendavo tai pas vienus, tai pas kitus žmones, turėjo padirbtus dokumentus, nebijodavo ir laisvai po apylinkę vaikščioti“ (APP 2000: 380).

kasdienybė, partizanų gyvenimas realizavo neoromantikų svajotą klajūno „nuotykį“ – poetinės vaizduotės, svajų klajūnystė pokaryje transformavosi į realią klajūnystę. Jos keliavimo trajektorija apribota (negali eiti, kur panorėjusi, bendrauti, su kuo panorėjusi), be galimybės sugrįžti namo. Glemžaitei klajūnystė tapo tiek jos gyvenimo, tiek eilėraščių subjekto erdve.

Partizaninė klajūnystė netenka buvusio poetinio pasaulėvaizdžio „saldumo“, tampa rūsčios išgyvenimo tikrovės vaizdiniu. Kas supras šį namų neturinčio klajūno gyvenimą, klausia eilėraščio „Kūčių vakarą“ subjektas:

Sienos bunkerio smaugia jaunystę
Ir veiduos ilgesys... Kas supras?
Taip norėtųs nueiti, nuklysti,
Prie ugnies pasišildyt rankas.
[...]
Tylūs einat be tako, be kelio,
Grimzta žingsniai lediniuos pūkuos.
Kur jūs laušite trapią plotkelę —
Tu ir draugas, kokiuos gi namuos? (91–92)

1948 gruodžio 24 d. datuotas eilėraštis skirtas prieš metus gruodžio 17 d. žuvusiam Jonui Bulovui-Vėjui atminti (klajūno izotopijai priklauso ir partizano slapyvardis „Vėjas“). Švęsti ypatingą vakarą ne tik vietos namuose, bet net aiškaus kelio neturinčio partizano situacija per laiko figūrą „Kūčių vakaras“ semantiškai susisieja su pakely, atsitiktiniame prieglobstyje gimusio Kristaus situacija. Kelyje be namų yra abu: Dievo Sūnus ir jo gimimo dieną švęsti norintis prievarta namų netekęs žmogus.

Partizaniškame klajūno (-ės) gyvenime pasitaiko nevilties akimirkų („Leisk užsimiršt, kad mus naktis pavijo / Šitam kely, klajūniškam kely, / Kad nevilties ištįsę juodos gijos / Vėl raizgosi ir sukasi minty“ (84)), ištinka emocinė tuštuma („Sustosiu lauko vidury širdim tuščia tuščia. / Sunku, kai neturi kur eit, kai nėr ko laukt – sunku“ (180)), keliavimas alina fiziškai („Vėjas. Purvas. Šalta. Visą kelią lyja“ (111), „O kelias toks sunkus! Sukruvino man kojas, / Ir saulėn veido jau pakelti negali“ (46)).

Glemžaitės poezijoje partizaniškos klajūnystės sukeltos neigiamos emocijos – nuovargis, apatija, liūdesys, ilgesys – neužgniaužiamos. Tačiau tarp jų

nėra baimės: klaidūs keliai ir nykios naktys atneša ne baimę, bet, priešingai sakytume, sąmonės nuskaidrėjimą – aiškų dabarties gyvenimo suvokimą. Sunku pasakyti, ar tai yra asmeninė (autentiška) subjekto savijauta (juk nuspręsta neišsiduoti), ar vadinamasis „emocinis režimas“, kai karo metu pabrėžiama kovojančiųjų drąsa, kaip kelias į tautos laisvę (Bell 2009: 154–155), kuris tarsi apvelka visus išgyvenimus.

Benamystė – beribė vienišumo erdvė

Partizano klajūno gyvenimas radikalus – amžina benamystė, kuri kuria paradoksalią situaciją – priklausymas slaptai „mes“ brolijai nepanaikina vienišumo jausmo:

> Išvargom daug nakčių ir daug dienų praėjo
> Ir daug dar gal praeis pro kruvinus takus.
> Benamiai esam mes. Vieni lyg liūdnas vėjas,
> Lyg paukščiai vieniši iškrikę po laukus. (117)

Eilėraštyje „Benamiai“ subjektas lemtį neturėti gyvų, juoko pilnų namų išgyvena kaip radikalią poziciją – „nedalios mes vaikai“, neatitinkančią gamtos tvarkos:

> Nieko nieko aplink nematyti
> Kur nueisim, nuklysim kur mes?
> Turi lizdą paukštelis mažytis
> Miega žvėris oloj, laukia ryto,
> O benamiai, benamiai tik mes. (Slavickas 2009: 138)

Benamystė, kaip ir klajūnystė, reprezentuoja vienišumą, bet, skirtingai nuo pastarosios, benamystės erdvė neribota („mes“ nesaistomi su jokia konkrečia vieta).

Savitą, trumpalaikę benamystę Diana su šeima patyrė 1941 m. birželį slapstydamiesi nuo trėmimų: sužinoję, kad yra įtraukti į tremiamųjų sąrašus, jie dvi savaites nakvojo laukuose, miške (Abromavičius 2010: 5). Pokaryje benamystės lemtį patyrė ne tik partizanai, bet ir kiti į namus sugrįžti negalėję žmonės (susekti kovotojų rėmėjai, ryšininkai, į Sibirą ištremtų šeimų nariai, partizanų broliai,

seserys ir t. t.). Pasak Bulovų jaunesniojo brolio, „[T]uo metu tokio likimo kaip aš ir Diana Glemžaitė žmonių kaimuose buvo ir daugiau. Partizanai mus vadino ‚spraukiniais'"[23]. Apie Naniškius, Ažušiekštį, Girbučius, iki Lailūnų, Lebedžių vaikštinėjo tokie benamiai per žmones" (LKP 2009: 268). Benamystė reiškė privalėjimą išgyventi kitaip: ieškant duonos kąsnio, pastogės, paslėpimo. Kovojantiems partizanams reikėjo susirasti ne tik ginklų, kovai reikalingų dalykų, bet ir maisto, rūbų, vaistų, t. y. nuolat rūpintis ne tik kova, bet ir savo išgyvenimu.

Glemžaitės eilėraščiuose benamio egzistencijos aprašyme galime įžvelgti lietuvių liaudies tradicijai būdingą homologizavimą su mirusiojo būkle (Razauskas 2020: 23). Bendruomenė neturinčiųjų namų vengė kaip nesocializuotų, su patamsių gaivalais susijusių būtybių, t. y. juos laikė tarsi mirusiais. Šią pajautą išsako ir Glemžaitės eilėraščių subjektas: „Gal ir mes pasaulio linksmam juokui mirėm" (111), priešpriešindamas gyvenimą pasaulyje ir gyvenimą „slaptingoje girioje"[24]. Erdvinė perskyra tarp girios (čia) ir pasaulio (ten) struktūriškai atitinka perskyrą *mes/jie*, erdvėlaikį *naktis/diena (rytas),* perspektyvą *dabartis/ateitis*, vietą *benamystė/namai* ir t. t.

Šiapus, girioje, partizaniškas klajūno benamio kelias sunkus, fiziškai ir dvasiškai nejaukus, nebepuoselėjantis iliuzijų, tačiau ne beviltiškas – lydimas kūniškai patvirtintos nuojautos „šviesiųjų ateities dienų":

> O kažkaip norėtųs viską čia pamiršti,
> Kad čia šalta, purvas, kad nėra namų...
> Pro nakties tą rūką, tokį šaltą, tirštą
> Aš jaučiu — paliečia veidą kvapūs pirštai —
> Nuojauta šviesiųjų ateities dienų. (111)

Radikalaus pasikeitimo savivoka

Partizaninio gyvenimo formos ir patirtys Glemžaitės eilėraščiuose pasirodo kaip *radikaliai*, t. y. *negrįžtamai*, keičiančios žmogų. Šis pasikeitimas sustiprina skirtumą tarp „mes" ir „jie", kuria „mes" svetimumą. Eilėraštyje „Praeina vasaros

23 Nuo žodžio „spravka" (rus. справка) – leidimas (pažyma), kurioje besislapstančiųjų vardai pakeisti; „spraukiniai" - su padirbtais dokumentais gyvenę žmonės.

24 Parodyti, kad giria čia nėra namų alternatyva, reikėtų platesnio tyrimo.

plačiaisiais vieškeliais“ (177) gimtojo sodžiaus prisiminimais su „mielu draugu“ besidalinantis subjektas, svarstydamas apie galimą sugrįžimą namo, supranta, kad tai nebeįmanoma – ne todėl, kad nebėra namų, bet todėl, kad nebėra senojo „aš“:

> Jei grįši vėl gimton sodybon, drauge mielas,
> Ar dar mokėsi pasijuokti kaip tada? —
> Ar neapvilko nebūtis kietais šarvais jau mūsų sielos,
> Ar neužgavo mums širdies tamsioji neganda? (177)

Bendražygių „mes“ eilėraštyje išreikštas asmeniškesniu „aš“ ir „tu“ (pasikartojantis vyro ir moters pokalbis), kuriems nebeveikia grįžimo namo mitas. Namai Glemžaitės poezijoje – ne tik konkreti vieta, sodyba, šeima, draugai, bet ir laimingi, šviesūs išgyvenimai, galėjimas svajoti, mylėti, tai visa laisvo gyvenimo atmosfera. Neišvengiamas partizaninio gyvenimo dėmuo – mirtis („Kovodavot ir jausdavot – pro šaltį, skausmą, miegą / Mirtis čia pat, ir nuostabiai budri“ (172)) keičia žmogų, paverčia jį kitokiu („Ar neapvilko nebūtis kietais šarvais jau mūsų sielos“), pažymėtu („Ar neužgavo mums širdies tamsioji neganda?“). Pasikeitimas toks stiprus, kad abejojama, ar, net pavykus sugrįžti namo, pavyks patirti namų gyvenimo atmosferą: „Ar dar mokėsi pasijuokti kaip tada?“. Sakymo subjekto reflektuojamas dvasinis ir fizinis pasikeitimas įtvirtina *mes*/*jie* priešpriešą: jie – džiaugtis mokantys, vargo ir mirties nematę „jaunieji“ („Gal nežinosi, ko jie džiaugiasi – visi jaunieji, / Nematę vargo žudančio, nejautę kuždesio mirties?“), kurie čia gali būti ir buvę patys „mes“, ir ateities kiti, o mes pasenę („Tu pasenai. Ir aš jau pasenau.“). Pasenimą Glemžaitė pabrėžė ir laiške artimiesiems į Sibirą, rašydama, kad, kai sutiks savo broliukus, ji bus „jau žymiai, tikrai labai žymiai pasenusi“ ir pridėdama, kad tai ne fizinis rodiklis (Glemžaitė 2005: 77). Žinant vyravusį partizanų amžių, kad Glemžaitė ir jos vyras tuo metu teturėjo 24 ir 27 metus, akivaizdu, kad tekste besiskleidžiančių patirčių aprašyme biologinis ir patirtinis laikas nesutampa.

Eilėraštyje konstatuojamas nebegalėjimas grįžti namo, nes nebėra ne tik senojo „aš“ („Jausi tiktai – jausmus kažin koks ilgesys užlieja – / Norėsi juoktis ir – jausi, kad mes jau nebe tie“ (177)), bet ir galimybės būti tokiems, kaip būta, ir tokiems, kokie turėtų būti – jauniems („Nunoko mūsų vasara. [...] ir saulė žėrinti į vidurį dangaus nebeateis“ (177)).

Glemžaitės poezijoje kalbama apie ypatingo partizanų gyvenimo būdo nulemtus gilius ir neatšaukiamus sąmonės pokyčius (apie juos žr.: Vaitkevičius 2018). Ši savivoka kalbančiosios lūpose skamba ne kaip desperacija ar neviltis, bet kaip susitaikymas.

Paratopinė laikysena – radikalus pasirinkimas

Perskyra tarp „mes“ ir „jie“ grindžiama ir priešprieša tarp skirtingų tėvynės meilės formų eilėraštyje „Vienam žmogui iš miesto“:

Nesuprasi Tu to, jog dėl gimtos sodybos,
Dėl kryžių pakelėj, pakluonėje beržų
Išėjome pirmyn, į nežinią išklydom
Su ryžtu širdyje galingu ir didžiu.

Nesuprasi, kodėl negaila mums jaunystės,
Nei džiaugsmo, nei dainų, dainuotų vakarais.
Mes žinome – išėję gal atgal negrįšim,
Bet tikim – tais keliais jog laisvė čia pareis.

Dažnai Tu pasakai: – Myliu savo tėvynę,
Kas mėlio jos dangaus galėtų nemylėt!
Tačiau nesuprasi, dėl ko mes mirt nebijom,
Juodon naktin išeit, namų išsižadėt. (117)

Mes/jie kaip miesto ir miško gyventojų priešprieša išskirtinė Glemžaitės poezijoje, per vietos figūrų perskyrą atsiskleidžia dvi tėvynės meilės perspektyvos: viena reiškiama žodžiais (deklaracija), kita – veiksmais (akcija). Mieste meilė tėvynei deklaruojama vienintele konkretybe – dangaus mėliu, tačiau dangus – abstrakcija, o sodyba, kryžiai, beržai pakluonėje (kartu su namų gyvenimo atmosfera) – konkretybė. Tėvynės meilė kaip veiksmas Glemžaitės poezijoje yra konkretūs mainai: jeigu nori turėti namus, kuriuos atėmė, laisvę, kurią turėjai, neužtenka pasijos, reikia ir akcijos, kuri čia pasirodo kaip paradoksalus veiksmas: „išsižadama namų“, kad juos atgautų.

Atrodo, kad subjektas renkasi neaiškią perspektyvą, mirtį („išėjome į nežinią“, „mes mirt nebijom / Juodon naktin išeit“), bet iš tiesų jis renkasi gyvenimą (būsimą laisvą Lietuvą, laimingą gyvenimą sodžiuje), tik tas gyvenimas nėra nusavinamas, t. y. suvokiama, kad nebūtinai tą gyvenimą gyvensiu „aš“ ar „mes“.

Šioje perspektyvoje interpretuotina Glemžaitės tekstuose besikartojanti ištara „mes mokėsim numirt“, išreiškianti vieną iš elgesio modelių: mokėjome gyventi – mokėsime ir numirti. Išeiti į mišką, stoti į kovą su okupantu, partizanauti moka tas, kas mokėjo savo namuose gyventi autentišką gyvenimą, t. y. būti laisvas. Galima sakyti, kad čia mirtis (mokėjimas numirti) tampa radikalia išgyvenimo strategija. Tokiu būdu Glemžaitės poezijoje egzistenciškai įprasminama ginkluoto pasipriešinimo neišvengiamybė kaip vienintelis laisvų žmonių kelias okupacinėje sistemoje.

Moteriškos partizaninio gyvenimo patirtys

Glemžaitės poezijoje per supratimo/nesupratimo prizmę apmąstomi tėvynės meilę išreiškiantys elgesio modeliai apima ne tik partizaninio karo dabartį, bet ir ateitį:

> Tavęs didvyre niekas nelaikė,
> Ateity gal taip pat nelaikys.
> Tu mergaitė iš kaimo, mergaitė,
> Kuriai motina tapo naktis. (133)

Įtampa tarp pasirinkto gyvenimo herojiškumo įvertinimo ir jaunos moters tapatybės atskleidžia su moteriška patirtimi susijusius partizaninės patirties klodus. Pristatysiu kelis, kurie neiškyla kalbant apie vyrus partizanus: vienas jų susijęs su požiūriu į miškan išėjusią ir / ar partizaną pamilusią moterį, kitas – su unikalia patirtimi – partizaniška motinyste.

Apkalbų objektas

Supratimo problematikos kontekste Glemžaitės eilėraščiuose pasirodo specifinis kalbančiojo subjekto svetimumo jausmas, susijęs su moters tapatybe ir jos veiksmų

vertinimu. Įtampų kėlė ir tam tikro vertinimo galėjo sulaukti moterų ryšiai su partizanais, o moterų, ypač netekėjusių merginų, buvimas pas partizanus nevienareikšmiškai buvo vertinamas ne tik aplinkinių, bet ir pačių partizanų (Kripienė 2020: 86–91). Tačiau yra nedaug duomenų, ką jautė pačios partizanams padėjusios ir ypač į mišką išėjusios moterys.

Glemžaitės eilėraštyje „Esu aš svetima miniojˮ (164) išsakomas kalbančiosios svetimumo jausmas, kylantis ne tik tarp „jųˮ (nežinomų žmonių, draugų), bet ir tarp „mesˮ, su kuriais kartu keliaus: „Esu aš svetima miniojˮ, linksmam draugų būry. / Gal būsiu svetima ir tiems, kur su manim keliaus.ˮ Kelionės motyvas leidžia sakymo subjektą sieti su partizaniško gyvenimo bendrakeleiviais, o kalbančio moteriško „ašˮ abejonė atskleidžia „slaptos miško brolijosˮ vieningumo įtrūkius.

Svetimumo jausmas kyla iš skirtingos patiriamos situacijos interpretacijos („Ir jūs pasmerksite mane, jei pasakau – maži / Visi troškimai šios dienos su juoko dovanaˮ). Kreipinys „jūsˮ gali apimti ir bendrai visus (pažįstamus ir nepažįstamus) žmones, ir bendrakeleivius (partizanus). Pastaruoju atveju galima įžvelgti vyravusį skirtingą požiūrį į vykstančius dalykus: su humoru vertinama situacija (troškimai šios dienos), kaip matyti, susilaukia aštrios kritikos („pasmerksite maneˮ). Bet kuriuo atveju, šiame eilėraštyje reflektuojamas iš nesupratimo, nepriėmimo kylantis kalbančiosios vienišumo jausmas.

Dar didesnė nesupratimo, o kartu ir svetimumo įtampa kyla tarp kalbančiojo subjekto moteriško „ašˮ ir ją vertinančio „jūsˮ:

> Jūs kalbate – „vedu gyvenimą palaidąˮ.
> (Jo niekas neatjaus ir niekas nesupras.)
> Pro sutemų miglas ilgiuos mylėto veido
> Ir vėl tikiu, kad man gal nuodėmę atleidžia
> Kažkas už tas tuščiai praleidžiamas dienas. (156)

Atlikėjo figūra „jūsˮ čia įgyja pamokslautojo teminį vaidmenį – ne tik kalbančiąją stebi ir vertina, bet ir kalbomis moko. Jų autentiškumą sustiprina pateikiama tų kalbų citata: „Jūs kalbate – ‚vedu gyvenimą palaidąʻˮ. Moters partizaninio gyvenimo supratimo problema dar radikalesnė („Jo [jos gyvenimo] niekas neatjaus ir niekas nesupras“), jos gyvenimui, kuris reiškiasi mylimojo ilgesiu, susitelkimu į santykius, jų puoselėjimu, kurios vienintelis „darbas“ – nuolatinis

partizanaujančio mylimojo laukimas, trūksta didingumo, jis neįsirašo į herojiškumo mitą. Kitų išsakomas moralinis pasmerkimas leidžia teigti, kad kalbama apie nesantuokinį moters santykį su partizanu.

Gyvenimą vertinantys „jūs“ čia išlieka dviprasmiškas: viena vertus, tai visi minėtieji priešpriešos *mes/jie* antrojo dėmens nariai. Tik šiuo atveju jie ne tik nesupranta, bet ir vertina kalbančiąją, net moko ją, kaip reikėtų gyventi. Pamokymų tonas atsiranda, nes apkalbų objektas – moteris. Vienintelis galimas jos atsakas – ironiška, sarkastiška pajuoka:

> Esu tik iš minios – todėl man leiskit juoktis
> Iš jūs visų, kurie rimti ir nesijuokiat
> Ir esat dideli – gal žmonės iš žmonių. (156)

Klausimas, ar „jūs“, kurie, kaip matyti, gerai kalbančiąją pažįsta, mato jos gyvenimą, galėtų būti kelio bendražygiai partizanai, lieka atviras interpretacijai. Tokią prielaidą leistų kelti Glemžaitės partizanavimo metais vyrui rašyto laiško eilutės: „Nežinau, ko turėčiau gailėt išvažiuodama — svetima buvau čionai ir tokia pati liksiu, ir gal niekas manęs neprisimins...“ (Glemžaitė 1994: 14). „Čionai“ – tai besislapstančios ryšininkės, partizanės gyvenimas tarp tokio paties likimo draugų, kuris išgyvenamas kaip visiškas svetimumas.

Partizaninė motinystė

Kalbant apie partizanų eiles ir dainas, viena ryškiausių figūrų – į kovą savo vaikus išleidžianti, jų laukianti, jas apraudanti motina. Bet egzistavo ir kita motinystės forma – motina partizanė, kuri susilaukia vaikų dalyvaudama pasipriešinime: žuvusios nėščiosios, gimdžiusios bunkeryje ar slapta ligoninėje ir savo ar nesavo noru atidavusios vaikus auginti svetimiems, motinos, išėjusios partizanauti ir palikusios kitiems auginti savo vaikus. Tokios partizanės paaukojo ne tik savo gyvybę, bet ir galimybę būti motina (Raibužytė-Kalninienė 2018: 171).

Tarp jų buvo ir Glemžaitė – 1948 m. rudenį ji svetima pavarde gimdė Kauno universiteto klinikose. Panašu, kad Glemžaitė važiavo gimdyti numatytu laiku (minėtas laiškas vyrui rašytas prieš išvažiavimą), parūpinus geriausias galimas sąlygas[25],

25 Į mišką pasitraukusios kovotojos kūdikių laukdavosi itin sunkiomis fizinėmis ir moralinėmis sąlygomis, gimdyti kartais tekdavo bunkeriuose, pasitaikė ir einant keliu pamiškėje (Notari,

tačiau ir tai negarantavo laimingos pabaigos. Glemžaitė pagimdė negyvą dukrytę[26], kurios palaidoti pati negalėjo[27] – net neatsigavusi turėjo palikti ligoninę. Apsistojusią pas Elvyrą Glemžaitę-Dulaitienę ją aplankęs partizanaujantis pusbrolis Stankūnas-Antanėlis prisimena, kad „Diana buvo labai sublogusi“ (*APP* 1996: 562). Manydama, kad saugumas ją aptiko, iš Kauno pasitraukė į tėviškę ir 1948–1949 m. žiemą praleido slapstydamasi pas žmones. Su bunkeryje žiemojusiais vyru ir partizanais susitiko 1949 pavasarį.

Glemžaitės poezijoje nėra jokių aiškių šios tragedijos nuorodų, tiesioginių patirties aprašymų. Traumas apmąstančių atminties teorijų perspektyvoje galėtume šio įvykio „nutylėjimą“ interpretuoti kaip patirtį, kuri laikoma pernelyg skaudžia, kad ja būtų viešai dalijamasi. Tačiau žinant biografinius faktus jos poezijoje galima „įžiūrėti“ kelis pėdsakus: 1949 m. rašytuose eilėraščiuose galima matyti pasikeitimą – sakyčiau, aiškesnį apsisprendimą mirti. Kitas pėdsakas – eilėraštis „Mano dievas užmerkė akis“ (vieninteliame dievas iš mažosios raidės):

Mano dievas užmerkė akis už kolonų šešėlių ir žvakių,—
Kam melsiuosi šiąnakt ir kam smilkalą deginsiu aš? —
Languose tematysiu linguojančią nebylę naktį
Ir kaip aukso taškus — jos dugne mažutėles žvaigždes.

Čia turėtų ateiti kažkas iš tamsos pro didžiąsias kolonas
Ir atnešt iš nakties mano dievui brangių dovanų.
Lies šventovės grindis platus apsiaustas tamsiai raudonas
Ir lengvučiai pluoštai nuo kepurės baltų kaspinų.

Mano dievas užmerkė akis ir sunėrė rankas ant krūtinės.
Ant rubino širdies ilsis pirštai jo trapūs, šventi.
Kam melsiuosi šiąnakt aš altoriaus laiptus apkabinus —
Mano dievas užmerkė akis, ir tamsa taip sunki, taip sunki. (137).

Tumavičius 2023: 68; *Miškiniai* 2002: 114), tačiau buvo stengiamasi, kad partizanaujančios moterys gimdytų ligoninėje, tam turėtų dokumentus (Kripienė 2020: 90).

26 Viena versijų, kad priešlaikinis gimdymas prasidėjo po to, kai Glemžaitė išsigando Kauno gimdymo namuose pamačiusi saugumo tardytoją, su kuriuo buvo susidūrusi studijų metais. Šį Akvilijos Marcinkevičiūtės-Balzienės-Sesutės prisiminimą radau per antrinius šaltinius (pvz., Mikučionytė 2017), originalo nepavyko rasti.

27 Vaikelio slaptą palaidojimą Glemžų šeimos kape Kaune suorganizavo giminės ir pažįstami (*APP* 1996: 562).

Šio eilėraščio skaitymo raktas – nuoroda prie nebaigto kito šio eilėraščio varianto, pavadinto „Iš ‚Vėlių' ciklo": „(Tai, kuri turėjo gyventi – dukrelei Jonei)" (Glemžaitė 1994: 214). Eilėraštyje nerasime tiesiogiai nurodytos kūdikio figūros, tačiau parašymo laikotarpis (1948 m. pabaiga (Glemžaitė 1994: 214)) ir kito eilėraščio epigrafas, kuris išplečia šio eilėraščio semantines ribas, suteikia interpretacinę kryptį.

Glemžaitės poezijoje negausiai, bet aiškiai išreikštas poreikis būti, komunikuoti su Dievu. Eilėraštyje „Mano dievas užmerkė akis" situacija pasikeitusi. Figūratyviniame lygmenyje veriasi vidinė bažnyčios erdvė su „už kolonos šešėlių ir žvakių" besislepiančiu altoriumi (teisėta Dievo buvimo vieta) ir didžiosiomis portalo kolonomis prie pagrindinių durų. Jai priešpriešinama išorinė erdvė – už langų nakties erdvė (ir laikas). Laukiamą bendrystę liudija deginami smilkalai, kurie liturgijos metu ne tik sukuria šventumo ir paslapties atmosferą, bet yra maldų ir minčių kėlimo į dangų figūratyvinė raiška. Tačiau šventovėje, kur pasiruošta maldai ir smilkalų deginimui, komunikacija su Dievu neįvyksta. To priežastis – ne sakymo subjekto nusiteikimas, bet adresato situacija – „mano dievas užmerkė akis".

Užmerktos akys šiame eilėraštyje įveda kelias izotopijas: nesančios komunikacijos, miego ir mirties. Pastarąsias dvi pagrindžia sunertos rankos ant krūtinės („Mano dievas užmerkė akis ir sunėrė rankas ant krūtinės"), tačiau patikslinta pirštų vieta („Ant rubino širdies ilsis pirštai jo trapūs, šventi") rodo, kad miego ir mirties semantika čia sutampa. Mirties izotopiją sustiprina „rubino širdis", kuri, nors raudona, dėl savo medžiagiškos prigimties – šalta ir negyva. Ši amžinuoju miegu užmigusiojo poza sujungia mirusio Dievo Sūnaus Kristaus ir mirusio kūdikio figūras.

Jas pagrįsti leidžia antroje strofoje rekonstruojamos Kristaus ir kūdikio figūros: tą, kurio subjektas laukia ateisiant į šventovę su tamsiai raudonu apsiaustu, sieju su Kristaus figūra – Kristus su raudonu apsiaustu dažniausiai, ypač barokinėje ikonografijoje, vaizduojamas kaip Prisikėlęs Kristus[28]. O lengvučius pluoštus nuo kepurės baltų kaspinų sieju su kūdikio krikšto arba mirties apranga. Tokia interpretacija suponuotų, kad teiginyje „Mano dievas užmerkė akis" figūra „mano dievas" žymi ir mirusį Dievą, ir mirusį savą kūdikį. Kalbančiosios vizijoje Kristaus atnešamas kūdikis, kaip Dievui „brangi dovana" padėtas ant altoriaus, tampa paaukotu nekaltu vaiku – paaukoto Dievo Sūnaus atitikmeniu.

28 Plg.: https://lietuvosmenas.lt/artwork/463

Kalbančioji išsako komunikacijos su Dievu poreikį („Kam melsiuosi šiąnakt aš altoriaus laiptus apkabinus“) ir kartu – to neįmanomybę: „Mano dievas užmerkė akis“. Jeigu, kaip minėta, tai ir mirusio Dievo, ir kūdikio figūra, emocinis išsakymas „ir tamsa taip sunki, taip / sunki...“ apibūdina nutrūkusios komunikacijos su Dievu situaciją ir kūdikio netekusios motinos būseną. Tai ne „skara kraujuoto gedulo“ (84), kuri neabejotinai nukris, bet asmeninė tamsa, pakartojimu „taip sunki, taip sunki“ išreiškianti beveik nepakeliamą išgyvenimą. Komunikacijos negali atstoti nebyli naktis ar dangaus žvaigždės, kad ir auksinės, gamta per silpna šiam išgyvenimui. Per konstatuojamą komunikacijos su Dievu nebuvimą „prasišviečia“ transcendentinio vienišumo ir apleistumo išgyvenimas kaip kūdikį praradusios motinos skausmas.

Galima sutikti su pastebėjimu, kad „[s]kaitant partizanų poeziją, stebina visiškai natūralus, neforsuotas savojo pasiryžimo išsakymas, kai sakantysis nepalieka sau jokios vilties – kelio kryptis tik viena, finalas garantuotas“ (Žukas 1995: 219), tačiau „natūralus pasiryžimas“ slepia įvairias patirtis. Minėtame Glemžaitės laiške vyrui matomas važiuoti į Kauną gimdyti besiruošiančios nėščios moters nerimas, nesaugumo jausmas, o kartu su vyru ir būsimu vaiku, „kurį žadėjome pavadinti Kęstučiu-Jonu“ (Glemžaitė [1948]), siejama viltis – jie vieninteliai jai belikę: esantis ir būsimas. Nesuklysiu pasakiusi, kad Glemžaitės apsisprendimą kartu su vyru žiemoti bunkeryje, kas, kaip pati jautė, atneš mirtį, lėmė kūdikio netektis.

Išvados

Tyrimas atskleidė, kad Glemžaitės poezijoje tiesiogiai neįvardijama miško sesių figūra reprezentuojama netiesioginiais, struktūriniais poetinės raiškos būdais – paratopinėmis sankabomis. Eilėraščio subjektui viena svarbiausių patirties ašių – supratimo problema, plėtojama dviem tarpusavy susijusiomis trajektorijomis: pirmoji apima bendrą partizaninio kelio pasirinkimo klausimą ir supratimą, antroji – moters pasirinkimą. Pirmuoju atveju partizaniško gyvenimo savitumas įtvirtinamas per *mes/jie* perskyrą, klajūnišką gyvenimą, benamystę, radikalaus pasikeitimo savivoką ir veiklios tėvynės meilės pasirinkimą; antruoju išryškintos dvi moteriškos partizaninio gyvenimo patirtys: specifinis, moralizuojantis požiūris į moterį partizanę ir partizaniška motinystė. Šios dvi trajek-

torijos, kurios šiame darbe aprašytos per paratopines sankabas, kartais reiškiasi kaip dermė, o kartais – kaip alternatyva ar priešprieša, ir yra to, ką pavadinau žinomomis/nežinomomis partizaniškomis patirtimis Glemžaitės poezijoje, plėtotė. Iš kitų partizanų kūrybos, egodokumentikos žinoma supratimo, *mes/jie* perskyros problematika šioje poezijoje įgyja savų niuansų, iškeldama partizanų tarpusavio supratimo problematiką; bendražygiškas „mes“ funkcionuoja kaip miško brolius ir seseris vienijantis, tačiau kartais kaip meilės santykių saistomos vyro ir moters poros darinys; partizanams bendrą vienišumo jausmą specifikuoja moters vienišumas savoje „mes“ bendrijoje ir t. t.

Partizaniško gyvenimo sąlygos eilėraščio subjekto išgyvenamos kaip įprastą gyvenimą sujaukusi dezintegracija, tarpinė egzistencinė būsena tarp to, kas buvo ir ko neteko (gimtųjų namų, jaunystės metų, autentiško gyvenimo), ir to, kas neabejotinai bus – laisvos Lietuvos. Tarpinėje būtyje – gyvenant giroje, benamystėje, nesibaigiančioje klajūnystėje, vargingomis gyvenimo sąlygomis, nykių mirčių naktyje – kitaip veikia laikas kūne, dvasioje, santykiuose. Šiame kontekste ypatingai svarbi „mes“ tapatybė ir tvirtumas, taip pat – galimybė atsiremti į šalia esantįjį ne tik kaip į kovos draugą, bet ir kaip į asmeninį partnerį. Tiek partizanų bendrystė, tiek asmeniniai poros santykiai tampa vienintele gyvenimą stabilizuojančia tvarkos erdve. Egzistuojanti *mes/jie* atskirtis ne tik įveda vertinamuosius kriterijus (ypač atvirai reiškiamus moters atveju), bet ir atskleidžia, kad „mes“ pusėje keičiasi laimės bei prasmingo gyvenimo kriterijai. Šių patirčių kraštutinį intensyvumą ryškiausiai atskleidžia eilėraštis „Mano dievas užmerkė akis“, kuris Lietuvos partizaninio karo laikotarpio poezijoje išsiskiria kaip vienintelis žinomas tekstas, artikuliuojantis kūdikį praradusios motinos partizanės gedulo patirtį.

Biografiniai faktai Glemžaitės eilėraščių analizei suteikia interpretacinių niuansų, sutirština semantinį eilėraščių turinį. Atitinkamai poetinio pasaulio vaizdas potencializuoja biografinių duomenų interpretacijas. Iš pirmo žvilgsnio galinčios visai ne herojiškos atrodyti Glemžaitės biografinės ir poetinės patirtys ne paneigia pasipriešinimo kovos pasakojimą, bet atveria jo savitą, moteriško herojiškumo profilį.

SANTRUMPOS

LLTI – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas

ŠALTINIAI

Bulovas Adolfas. Adolfo Bulovo atsiminimai apie Dianą Glemžaitę; Straipsnių apie Dianą Glemžaitę, jos ir kitų partizanų poezijos publikacijų, nuotraukų periodiniuose leidiniuose kopijos iš periodinių leidinių *Laisvas žodis, Kupiškėnų mintys*, *Kauno diena*, LLTI BR F1-7291-2.

Glemžaitė Diana [1948]. Dianos Glemžaitės laiško vyrui Juozui Bulovui, rašyto iš Kauno klinikų 1948 m., nuorašas, LLTI RB F1-7913-1.

Glemžaitė Diana. Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-18, ap. 61, kartoteka Nr. 20, kortelė Nr. 10514.

Juozėnaitė Danutė 1994 (1944). Du Lino Juozėno laiškai Vytautui Ambrazui: du Dianos Glemžaitės eilėraščių nuorašai ir ištraukos iš Danutės Juozėnaitės dienoraščio apie poetę Dianą Glemžaitę, LLTI BR F1-7290-1.

Petrauskaitė-Čebelienė Palmira 1992. Paulės Kiaulėnaitės ir Palmiros Petrauskaitės prisiminimai apie Dianą Glemžaitę, LLTI BR F1-7293.

LITERATŪRA

Abromavičius Stanislovas 2010. „Ona Glemžienė“, *Tremtinys*, 2010 03 12: 5, 7, prieiga internete: https://www.lpkts.lt/wp-content/uploads/2025/01/Tremt_10-888.pdf [žiūrėta 2026 05 20].

Ambrazas-Dubindris Vytautas 2014. „Keturiese anapus rudens“, *Metai*, Nr. 5–6, 129–134, prieiga internete: https://www.zurnalasmetai.lt/vytautas-ambrazas-dubindris-keturiese-anapus-rudens/ [žiūrėta 2026 05 20].

Aukštaitijos partizanų prisiminimai 1996. Sudarė Romas Kaunietis, Vilnius: Vaga. https://www.partizanai.org/index.php/aukstaitijos_partizanu_prisiminimai_1 [žiūrėta 2026 05 20].

Aukštaitijos partizanų prisiminimai: „Algimanto“ apygarda, II dalis 2 knyga 2000. Sudarė Romas Kaunietis, Vilnius: Vaga. https://www.partizanai.org/index.php/aukstaitijos_partizanu_prisiminimai_2_2 [žiūrėta 2026 05 20].

Bell Amy 2009. „Landscapes of Fear: Wartime London 1939–1945“, *Journal of British Studies*, vol. 48 (1), 153–175, prieiga internete: https://www.jstor.org/stable/25482966 [žiūrėta 2026 05 20].

Brazauskas Nerijus 2015. „Dzūkijos ir Suvalkijos partizanų dienoraščiai: antifikcijos ir interpretavimo sąlygos“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 21, 322–346, prieiga internete: https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2015~1480434566077/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content [žiūrėta 2026 05 20].

Čiočytė Dalia 2020. „Broniaus Krivicko kūrybos žmogus ribinėje situacijoje: literatūrinė Dievo patirtis“, *Literatūra*, t. 62 (1), prieiga internete: https://doi.org/10.15388/Litera.2020.1.5.

Daujotytė Viktorija 2001. *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera.

Daujotytė Viktorija 2017. „Anapus: Vytautas Kubilius tarp „tylos vaikų“, *Metai*, Nr. 1, 95–103, prieiga internete: https://www.zurnalasmetai.lt/viktorija-daujotyte-anapus-vytautas-kubilius-tarp-tylos-vaiku/ [žiūrėta 2026 05 20].

Ėmužis Marius 2020. *Partizanė Monika Alūzaitė – moteris laisvės kovose*, Vilnius: Baltos lankos.

Gasiliūnas Virginijus (sud.) 1999. „Laikų griūty“, in: *Broniaus Krivicko raštai*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, xvii–lvi.

Gasiliūnas Virginijus, Malinauskaitė Goda 2019. „V. Gasiliūnas apie partizaną B. Krivicką: dūžtant gyvenimo formoms, jis jas išlaikė kūryboje“ [interviu], *Bernardinai.lt,* prieiga internete: https://www.bernardinai.lt/2019-11-17-v-gasiliunas-apie-poeta-partizana-b-krivicka-duztant-gyvenimo-formoms-jis-jas-islaike-kuryboje/ [žiūrėta 2026 05 20] (pirmoji publikacija: *Ateitis*, 2019, Nr. 9).

Gaškaitė-Žemaitienė Nijolė (sud.) 1998. *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save. 1944–1956 m. partizanų spaudos publikacijos*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. https://partizanai.org/index.php/partizanai-apie-pasauli-politika-ir-save [žiūrėta 2026 05 20].

Glemžaitė Diana 1994. *Mes mokėsim numirt*, Vytautas Ambrazas, Vidmantas Jankauskas (sud.), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Glemžaitė Diana 2005. „‚Gal ir laisvės vietoj pasiseks sulaukti...‘ Laiškai į Sibirą. 1948–1949 m.“, Vidmantas Jankauskas (sud.), *Kupiškis*, Nr. 3, 76–79, prieiga internete: https://leidykla.vda.lt/Files/file/Kupi%C5%A1kis/maketasteksto3.pdf [žiūrėta 2026 05 20].

Gudaitis Leonas (sud.) 1991. „Pastabos“, in: *Kovos keliu žengiant. Vakarų Lietuvos partizanų eilėraščiai ir dainos 1945–1953 metai*, Vilnius: Vyturys, 276–288.

Jakaitė Dalia 2019. „Tragizmas ir katarsis Alfonso Nykos-Niliūno ir Broniaus Krivicko eilėraščiuose“, *Colloquia*, Nr. 43, 39–60, prieiga internete: https://doi.org/10.51554/Col.2019.28638

Jankauskas Vidmantas 1996. „Iš užmaršties išnyrantis veidas“, *Mūsų pastogė,* 1996 05 20: 5–6, prieiga internete: https://www.spauda2.org/musu_pastoge/archive/1996/1996-05-20-MUSU-PASTOGE.pdf [žiūrėta 2026 05 20].

Jankauskas Vidmantas 2018. „Palėvenėlės Glemžų giminė“, *Kupiškis*, Nr. 16, 28–37, prieiga internete: https://leidykla.vda.lt/Files/file/Kupi%C5%A1kis/maketasteksto.nr16.pdf [žiūrėta 2026 05 20].

Jurkutė Mingailė, Kripienė Enrika 2023. „Moterys laisvės kovose: tyrimų būklė ir metodologinės įžvalgos“, *Genocidas ir rezistencija*, t. 2 (54), 12–43, prieiga internete: https://doi.org/10.61903/GR.2023.201

Kripienė Enrika 2020. Vyrų ir moterų santykiai Lietuvos partizanų gretose. *Genocidas ir rezistencija*, t. 1 (47), 81– 96, prieiga internete: https://doi.org/10.61903/GR.2020.105

Laisvės kovotojų prisiminimai, VII dalis 1 knyga, 2009. Sudarė Romas Kaunietis, Vilnius, https://www.partizanai.org/failai/pdf/Kaunietis_7.1_2009.pdf [žiūrėta 2026 05 20].

Machein Silvia 2017. „Bruder Wind und besternte Wege: Natur als Lebenswelt in Diana Glemžaitės Partisanenlyrik“, *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, 25, 110–132, prieiga internete: https://annaberger-annalen.de/jahrbuch/2017/9%20%20AA%2025%20Machein.pdf [žiūrėta 2026 06 28]

Miškiniai. Prisiminimų rinktinė 2002. Parengė Romas Kaunietis, Vilnius: Krašto apsaugos ministerija.

Maingueneau Dominique 1998. *Literatūros kūrinio kontekstas. Sakymas, rašytojas, visuomenė*, vertė Jūratė Skersytė, Vilnius: Baltos lankos.

Mikučionytė Raimonda 2017. „Diana Glemžaitė: „Mes mokėsim numirti giedru veidu ir tvirta dvasia“, *Kupiškėnų mintys*, 2017 07 04, prieiga internete: https://kmintys.lt/2017/07/04/diana-glemzaite-mes-mokesim-numirt-giedriu-veidu-ir-tvirta-dvasia-2/ [žiūrėta 2026 05 20].

Nakienė Austė 2021. „Romantizmo motyvai partizanų ir tremtinių dainose“, *Tautosakos darbai*, Nr. 61, 71–96, prieiga internete: https://doi.org/10.51554/TD.21.61.03

Partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštis 2025. Parengė Algis Kašėta. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.

Racėnas Rimvydas (sud.) 2002. „Partizano eilėraščiai“, *Laisvės kovų archyvas*, t. 32, 231–239, prieiga internete: https://partizanai.org/failai/pdf/0LKA/Laisves-kovu-archyvas-32-2002.pdf [žiūrėta 2026 05 20].

Raibužytė-Kalninienė Emilija 2018. „Partizaninis judėjimas Biržų krašte: Moterys, kovojusios už Lietuvos laisvę“, in: *Iš Panevėžio praeities: Miško broliai*, Donatas Juzėnas, Arūnas Astramskas (sud.), Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus, 159–172, prieiga internete: http://www.paneveziomuziejus.lt/files/krasto_istorija/Raibuzyte%20Partizaninis%20judejomas%20Birzu%20kraste.pdf [žiūrėta 2026 05 20].

Raškevičiūtė Jurgita Žana 2016. „Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštis: partizano sąmonės formavimosi dokumentas“, *Prace Bałtystyczne*, Nr. 6, pod redakcją Marty Grzybowskiej, Moniki Michaliszyn, Joanny Tabor, 231–255.

Raškevičiūtė Jurgita Žana 2025. „Algirdo Šermukšnio-Žilvino krizės dienoraštis“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis,* t. 48, 141–167, prieiga internete: https://www.lkma.lt/site/archive/metrastis/XLVIII/lkma-metrastis_t48_p141-166_Raskeviciute.pdf [žiūrėta 2026 05 20].

Razauskas Dainius 2020. „Aū, neturiu namų“. Benamystės išgyvenimas ir jo dvasinė prasmė“, *Būdas*, Nr. 4, 22–31, prieiga internete: https://www.lnkc.lt/go.php/lit/2020-/136721 [žiūrėta 2026 05 20].

Satkauskytė Dalia 2013. „Tarp teksto ir konteksto. Sociokritika kaip kompromisas“, *Colloquia*, Nr. 31, 13–29, prieiga internete: https://www.llti.lt/failai/Colloquia31_internetui_Satkauskyte.pdf [žiūrėta 2026 05 20].

Slavickas Albinas 2009. *Kapai be kryžių, kryžiai be kapų*. Kaunas. https://www.partizanai.org/failai/html/kapai-be-kryziu.htm [žiūrėta 2026 05 20].

Staveckaitė-Notari Ramona, Tumavičius Andrius 2023. „Moterys ginkluotoje rezistencijoje Lietuvos Šiaurės Rytuose: Karaliaus Mindaugo partizanų srities atvejis“, *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 2 (54), 44–74, prieiga internete: https://doi.org/10.61903/GR.2023.202

Tūtlys Vidmantas 1997. „Tragiškų įvykių sūkuryje parašytų memuarų savitumai“, *Genocidas ir rezistencija*, 1, 82–97, prieiga internete: https://www.zurnalai.vu.lt/gr/lt/article/view/40629/38127 [žiūrėta 2026 05 20].

Tūtlytė Rita 2006. „Bronius Krivickas: „Kad be galo jaustum globą“, in: Tūtlytė Rita, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 125–134.

Tūtlytė Rita 2022. „Žemininkų kartos rekonstrukcija: Benediktas Labėnas“, *Colloquia*, Nr. 49, 48–74, prieiga internete: https://doi.org/10.51554/Coll.22.49.04

Vaitkevičius Vykintas 2018. „Lietuvos partizanų tapatybės dėlionė“, *Liaudies kultūra*, Nr. 4, 11–23, prieiga internete: https://www.lnkc.lt/go.php/lit/2018/111809 [žiūrėta 2026 05 20].

Žukas Saulius 1995. *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos.